

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 111 (1998)

Artikel: Avon 200 onns : tut auter che grond laudamus per nus Romontschs
Autor: Thöni, Gion Peder
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-236383>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 04.05.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Avon 200 onns

Tut auter che grond laudamus per nus Romontschs

G. Peder Thöni

Daveras, e quel che ha giudicau sur da nus e nies lungatg ei staus negin auter ch'igl ambassadur da Frontscha, «Le Résident de la République près des Trois Liges», sco el senumnavo officialmein. Bein ha el representau sia tiara, la republica naschida or dalla gronda revoluziun, sulettamein in onn – dil fevver 1798 tochen matg 1799 – mo tenor sia corrispondenza cun minister Talleyrand a Paris survegn ins l'impres-siun ch'el ei s'interessaus fetg ton per il pievel sco per cultura e lungatg.¹

Citoyen Résident Florent Guiot

Sco niev ambassadur ha el remplazzau *de Comeyras*. E segir ei quei stau in «pass da schah» da Paris da remplazzar grad en quei mument tschel um che veva piars squasi tut las simpatias.²

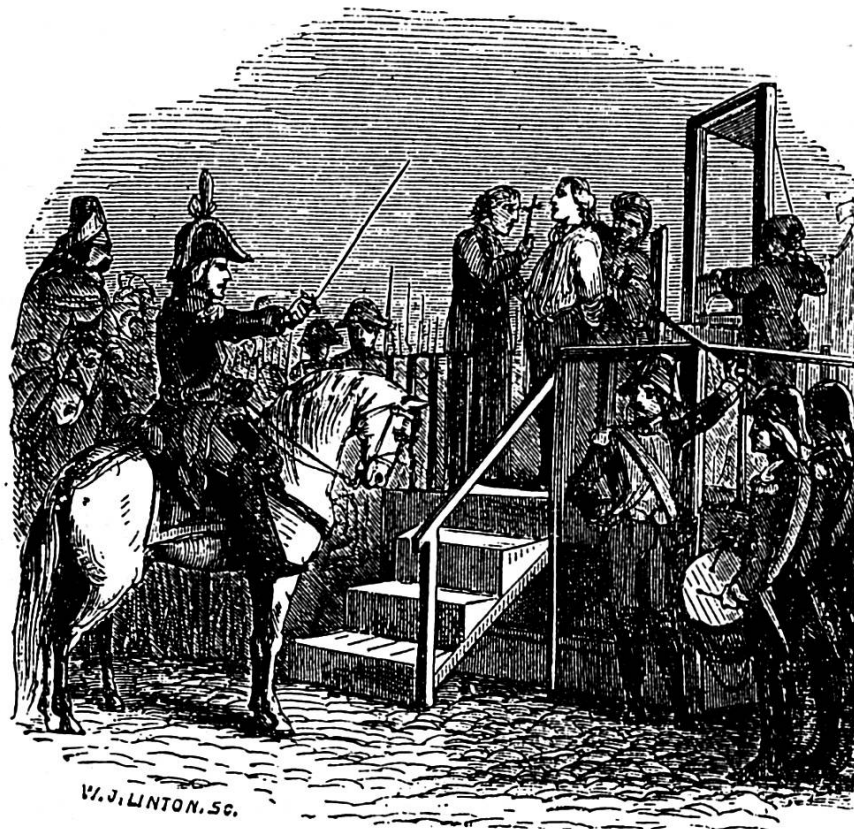
Ed uss setractava ei da gudignar las Ligias per ina associastian cun la Republica Helvetica, creada leugiu en tshella Svizra cun agid dallas armas franzosas che tenevan occupau nossa patria. Cunquei ch'ils Franzos menavan dalla Svizra e dall'Italia sura anora l'uiara encunter l'Austria vevan els in interess stringent vid il Grischun: per esser en possess dils pass alpins!

Cun *Florent Guiot* ha Paris surdau l'impurtonta missiun ad in um da lur assoluta confidanza. El veva demussau clar e bein sia simpatia

¹ Igl ambassadur pudess esser arrivaus aunc avon il fevver a Cuera, mo pér lu entscheiva sia corrispondenza ton cun Paris, sco cun ils exponents dallas Treis Ligias. Ins vegli confruntar la brev nr. 1: «Coire, 18 pluviôse (6 fevver) à Talleyrand».

² de Comeyras fuvà staus il maun dretg da Talleyrand, resp. da Napoleon, e veva stuiu «persvader» ils Grischuns 1797 dalla necessitad pertgei ch'ins stoppi prender naven ad els la Valtellina, quei che ha muntau in donn finanziel da 8 milliuns liras milanesas!

per la revoluziun. Medem sco tschel filou, Robespierre, fuva el advocat da professiun ed era s'engaschaus cun furia encunter il retg e l'aristocrazia, fuva semess en per la sentenza a mort da Louis XVI.³

In eveniment zun trest, vid il qual Florent Guiot ei staus participaus en maniera considerabla: el ei semess en vehementamein per ina peina da mort ed executiun dil retg Ludwig XVI. Tenor in maletg en in calender d'avon 100 onns

³ Sin fundament da protocols avonmaun san ins, che Guiot ha votau per la sentenza a mort. Verbalmein duei el haver detg: «Je déclare Louis Capet – il num burgheis dil retg – coupable de trahison; celui qui conspire contre sa patrie mérite la mort!» Cfr. S. ROBERT: *Vie politique de tous les députés à la Convention nationale pendant et après la Révolution*, Paris 1814.

Guiot ha nuota saviu exequir sia missiun senza incaps, zun perquei ch'ìls invasurs austriacs han – bein sminond la strategia dils Franzos – occupau il Grischun; igl ambassadur franzos, che veva sia residenza el casti a Rehanau, ha stuiu fugir a Turitg, entochen ch'igl avrel 1799 ils Franzos han da lur vart scatschau giuadora ils Austriacs ed ein stai ils signurs. Uss, sut las smanatschas dallas bajonettas, ha il losch «Alt Fry Rätien», vul dir: ils deputai dallas Ligias, saviu far nuot auter che s'unir sco *Cantun Rezia alla ina ed indivisibla Republica Helvetia*.⁴

Tgei influenza – sch'ins vul buc circumscriber ei cun «haver en la detta» – che Sia excellenza, igl ambassadur franzos el Grischun ha giu, – Guiot forse zun grazia a sia demananza simpatica e concilionta, gliez po era seresultar or da quei, ch'ìls menaders dallas Ligias astgavan era vegnir tier el cun supplicas. In bien exempel persunter relata litinent *Duitg Balletta da Breil* en sias «*Remarcas da mia veta*».⁵

Ins sto forse sefigurar aunc inaga la situaziun politica da lez mument 1798/99, per haver il rom general: Ils Franzos vevan gia occupau tschella Svizra, eran gia ella Svizra centrala, ed ins temeva ina invasiun neu dall'Alpsu e schizun sur il Lembra. Ed en Surselva temevni buca mo «per la pial», mobein sefagevan quitaus era per ils donns economics resultonts dil buc pudèr ir vi ad Uri e Glaruna a vender lur biestga, sco era il cuntrari entras ils marcadonts da leuvi. Ils Franzos vevan serrau il transit sur ils pass. Perquei ha «il Lud. Oberkeit de Mustér» incarricau Duitg Balletta – staus en survetsch franzos e che dominava cheutras il lungatg – da contractar cun Guiot – en sia residenza a Rehanau – per obtener ina lubientscha e modificaziun da sias ordas pertuccond ils pass serrai. Sco ei para sto litinent Balletta esser staus in bien ambassadur, cunquei ch'el di: «... e s'ilg davos (hai jeu) obteniu ilg pass».⁶

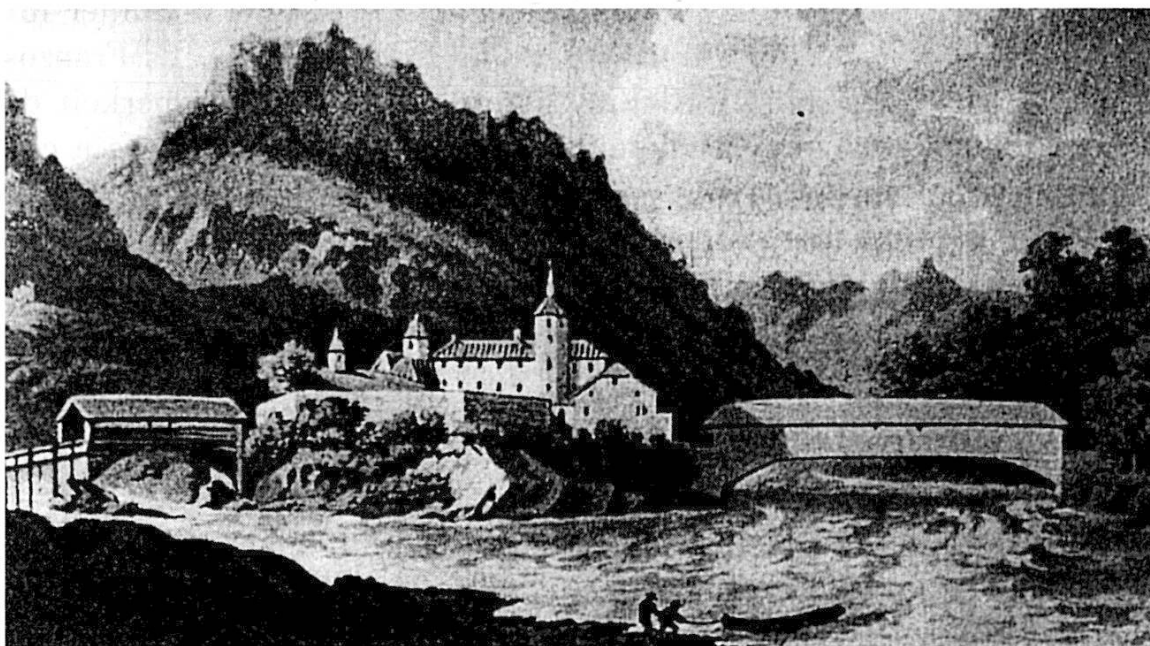
⁴ Ils 11 d'avrel 1799 ha il directori helvetic testificau l'uniun cun la republica, ed ils 21 ha il deputau Jakob Ulrich Sprecher suttascrit l'acta en num dil Cantun Rezia.

⁵ Cfr. ALEXANDER PFISTER: *Cudisch e Remarcas de mia vetta manada da Duitg Balletta de Breil, Litinent en survetsch franzos e pli tard Bannerherr della Cadi* (1760–1842). Publicaziun dellas «Remarcas» el text original naven d'anno 1782–1804 entras G. C. Muoth, Annalas 7(1892) e 8(1893).

⁶ Pertuccond la descripziun dalla veta da Duitg e dalla famiglia Balletta, sco era ils eveniments descrets en sias «Remarcas» seigi renviau allas Annalas 7(1892) e 8(1893).

Nus schein suondar cheu in pign extract ord il *Coudis da mia veta passada*, e quei ton en lungatg sco scripziun originala:

Deputaus a Rechanau tier Guyot pervia dils pass per ils marca-donts de fiera. Gl'emprem d'October eis ei stau cusegl et la fiera de Muster, neua ch'in Lud. Oberkeit a termess mei a Richenau a cavagl tier ilg *Guyot*, ressidet fenzos, per obtenir ded el ilg pass per noss marcadons de fiera, essent ch'el tal veva schau ira ora inna ordra, che nigin pudessi passar senza ver pass ded el, essent *che da tschei meun ilg cuolm era tut sut il Frenzos lura*. Sondel vegnius a maner quella sera a casa – et gl'auter di ils 2 allas 2 sondel jau staus a Richenau, ch'el era grad a meisa, et giu s'ilg munen audienza, neua ca jau fetschel miu duer etc. et porschel mia commissiun en scret, – tier el a gienta; – era Frips ner Mr. de *Mond*, che veva surviu con mei sut *Vischier*, il qual dat il biendi a mi – et era *General* tier ilgs franzos etc.

In maletg «actual»: Il casti a La Punt ca. 1794, pia paucs onns avon ch'igl ambassadur franzos prendi cheu siu cuort domizil. Foto tenor maletg da J. Smith/S. Alken, en aquatinta. Museum retic, Cuera. Il maletg ei ton pli actuals, perquei che 1799 han ils invasurs franzos destruiu omisduas punts cun dar fiug.

Il ressidant domonda, sche jau vagi gientau, «non signur», sche deigi jau gientar con els – et vai acceptau con plischer – et a tractau con hofliadat, – suenter caffèe, – resoli et Liqueurs etc. Et en quei tems an ei tuts engischau, schmenitschau, luvrau et seskigniau etc. etc. de prender si la constituziun, de sefierer con els – et jau cunzun, essent pensionèr ded els, – et seschar en et esser comondant dilgs Jägers enconter els – et dabia autras rischuns a schmanatschas, neua ca jau hai defendiu senza tema – et s'ilg davos obteniu ilg pass, – et vegnius quella sera alla casa d'igl *uault* a maner, suenter haver stuviu setener si leu giu entochen tart. Et ilgs 3 arrivaus a Muster de fetg buna ura a l'ina, – et sondel grad passaus tras Somvitg, ch'ei satraven l'onda *pudistessa* Lombriser, – et gl'auter di a ei fatg messas per ella – et sondel vegnius giu da Muster a Messa – et quella sera vegnius a casa bien e bault. –

Suenter l'invasiun franzosa para Guiot d'haver priu residenza a Cuera, nua che era igl omnipotent general Masséna veva siu quartier general.

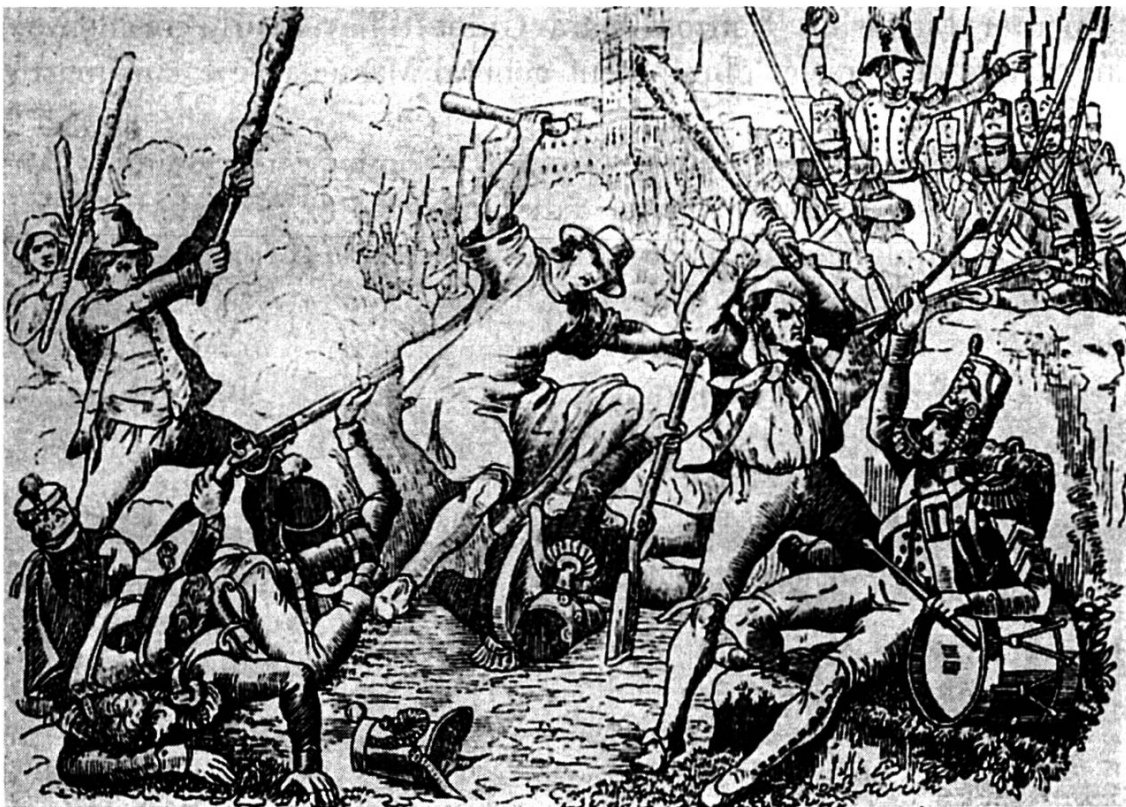
Danovamein ha Guiot stuiu prender la fugia; puspei ein ils Austriacs ruts neuaden, uss susteni dalla sollevaziun dils valerus Sursilvans. Buc emblidada ei lur victoria a Mustér e la terrada a Domat. E cunquei che uss era ils Russ ein dall'Italia enneu semischedai els cum-bats, ein las acziuns militaras succedidas entuorn Turitg. Aunc avon d'arrivar leu ha Guiot communicau al directori helvetic ch'el tuorni a Paris, mo el ha buc tralaschau da strihar ora commensuradamein: «L'uniun dallas Treis Ligias cun la Republica Helvetia ei perfetga. El-las ein ina part integrala ed indivisibla da lezza e quei vegn a restar aschia, nunditgond las intrigas ed ils success momentans dall'Austria e nunditgond era las incrediblas conspiraziuns ('malgré les conspirations atroces') dils prers, paders ed auters inimitgs dalla libertad dils pievels!»⁷

⁷ Florent Guiot au Directoire hélvétique, Lachen, 19 floréal (8 matg).

Guiot, igl interessau alla cultura dils Grischs

Quei tetel pudess grad aschi bein seclamar: *Ils Romontschs e lur lungatg tenor giudicat da Guiot*. Mo entras siu giudicat muossa el oravontut, ch'el fuva nuota mo in diplomat borniu, mobein in um da grond interess per autras culturas.

El semuossa dad esser in observatur attent che selai nuota mo rapportar dad auters, mobein enquera era sez contact cun exponents dalla cultura indigena. Ed ils resultats da tut ein tscheu e leu perfin picants ed amusants e pon surmenar nus «perderts dad oz» ad in surrir. Mo autras constataziuns san forsa tuttina era dar in tec da patertgar.

In eveniment, vid il qual Guiot ei mo indirect staus la cuolpa: la massacra a Mustér nua che la sollevaziun dils Sursilvans ha catschau ils Franzos dalla val giuadora, mo ch'els han ella battaglia a Domat giu ina ton pli nauscha terrada. Maletg ord in calender vegl.

Mo ussa, lein plitost schar discuorrer ils fatgs sezs, vul dir: ils rapports autentics «du citoyen Guiot au citoyen Ministre des Relations Extérieures de la République française, Talleyrand».⁸

Cun quei intent sereferin nus exclusiv sin lez rapport dils «23 Fructidor, Année 6 de la République», pia dils 9 settember 1798. El s'occupescha squasi mo da dar in maletg dils aspects culturals ed economics dallas Treis Ligias e da lur habitonts.

Al cunfin d'ina veritabla ingiuria?

Florent Guiot au citoyen Ministre Talleyrand. Citoyen Ministre. Jeu hai l'honor da drizzar a Vus il suandont rapport, ensemen cun la supplica da vuler dar vinavon el alla Biblioteca Naziunala.

Perquei che differentas circumstanças sforzan mei da terminar mia missiun el Grischun,⁹ less jeu intervegnir, sche la BN ei en possess da zacontas ovras el lungatg retic ni grischun, numnau per ordinari il romontsch sursilvan ed engiadines.¹⁰

El cass ch'ins posseda buc talas, fetsch jeu prescha da termetter ina schebein buc numerusa collecziun, ni schiglioc per completar il gia avonmaun.

Jeu hai rimnau pliras ovras en scienza historica («plusieurs morceaux d'histoire»), ed ins ha empermess aunc autras, che jeu less destinar per la partiziun scienza naturala («au cabinet d'histoire naturelle»)¹¹

⁸ L'entira corrispondenza da Guiot cun las autoritads a Paris, ils exponents dallas Ligias, il directori helvetic ed ils generals dallas truppas invasontas ei conservada els archivs dalla Frontscha. Ella ei vegnida publicada da dr. phil. EMILE DUNANT, sut il tetel «*La Réunion des Grisons à la Suisse*», Bàle et Genève 1899.

⁹ La missiun principala da Guiot – da contonscher l'associaziun dil Grischun alla Helvetica – veva caschunau cheu tumults e revoltas d'opposiziun e gia cuntonschiu, che ton la Dieta dallas Ligias, sco ils singuls cumins vevan snegau lur cunsentiment e cheutras sfurzau ils Tgaus dallas Ligias d'abdicar, – tut quei il success dalla partida Pro Austria.

¹⁰ Guiot discuorra dil lungatg adina cun «le romans, la langue romanse».

Quei ei tut quei che jeu pos far per la scienza e litteratura *dad ina tiara anora, nua ch'ignoranza ed aversiun* («l'ignorance et l'aversion») *encunter occupaziun spirtala para d'haver survegniu albiert. Denter ils umens che seglorieschan d'in cert possess ein ils ins intrigants per puder dominar* («les uns intriguent pour pouvoir dominer»), *ils auters bueders* («les autres boivent»). *Jeu enconuschel gnanc quatter excepziuns.*

Arrêté du Directoire du 18 nivôse (7 janvier).

(Extrait du registre des arrêtés du Directoire Exécutif.)

AFF. ETR. VOL. 38, F° 9.

Le Directoire Exécutif arrête ce qui suit:

Le citoyen Florent Guyot est nommé Résident et chargé d'affaires de la République française près les trois Liques Grises, à la résidence de Coire, en remplacement du citoyen Comeyres qui passe à d'autres fonctions; son traitement sera le même que celui dont jouissait le citoyen Comeyras.

Le Ministre des Relations Extérieures est chargé de l'exécution du présent arrêté qui ne sera pas imprimé.

Pour expédition conforme: le Président du Directoire Exécutif, *signé: P. BARRAS.*

Par le Directoire Exécutif, le secrétaire général, *signé: LAGARDE.*

Pour copie conforme
Le Ministre des Relations Extérieures
CH. MAU. TALLEYRAND.

La nominaziun da Guiot sco ambassadur tier las Treis Ligias entras il directori a Paris. En quei mument sesanflava igl incumbensau gia el Grischun. (Or da: E. DUNANT, *La Réunion des Grisons à la Suisse*, la correspondance diplomatique de Florent Guiot avec Talleyrand, le directoire e les gouvernements hélvetique et grison)

¹¹ Igl ei cheu il liug da menziunar, che mo in onn pli tard las truppas franzosas han rubau ella claustra da Mustér l'entiva collecziun da P. Placi à Spescha sco «contribuziun d'uiara» e spediui ei a Paris. – Cfr. dr. phil. E. DURWALDER: *Kleines Repertorium der Bündner Geschichte*, p. 76

Ina consolaziun per ils Romontschs ton da gliez temps, sco dad oz, po ei esser che Guiot ha bein maniau plitost tuts Grischuns! Mo per cletg eis el ius vi tier autras caussas:

Quei che pertucca cultura agrara e mistregn pos jeu far cuort: *quell'emprema ei en in miserabel stand causa dalla marschadetgna e munconza da preoccupaziun dils habitonts, mo era pervia dalla stinadad, cun la quala els setegnan vi da vegliuordas da disas («de leur opinâtreté») D'ina diligenza en mistregn, gnanc da discuorrer. Egl entir Grischun enconusch'jeu ina suletta fabrica, numnadamein quella per biancheria («des toiles blanches»; ina tala dev'ei a Favugn/Felsberg) . Mo schizun ell'atgna vischnaunca fan ei giu ella, – tals che pon buc cuir la modesta beinstonza dil possessur, perquei ch'el ei in Svizzer. (pia in smal ... «Unterländer»)*

O ti pauper lungatg romontsch!

In pareri nuota meins destructiv che dils Grischuns dat igl observatur jester era dallas relaziuns da lungatg da «quels carstgauns davos la glina». In tec curios, perquei che dall'autra vart demuossa el viv interess che «il center dalla sabientscha humana» – aschia numna el la Biblioteca Naziunala¹² – stoppi en tut cass posseder talas curiositads! Mo tedlein aunc dapli: Remarcas sur dil lungatg retic ni grischun, per ordinari numnau «romanse», destinau per la BN:

La pintga tiara Grischuna ha bein zacontas semeglionzas cun la tuor da Babilon. Ins discuorra cheu treis lungatgs principals: il tudestg, il talian ed il lungatg retic ni grischun, numnaus per ordinari «romanse».

Quel sedivida en treis frastgas: il romontsch sursilvan, quel dall'Engiadina e quel dil territori denteren. «Le romanse» dalla Surselva, in cantun («un canton») dalla Ligia Sura ni Ligia Grischina, ei il pli variont, il pli reh, ni detg aunc meglier: il meins

¹² Cfr. la remarca alla fin: «ce dépôt national des connaissances humaines».

pauper («la moins indigente») *da tuts*. Sias ragischs schain el vegl lungatg keltic, *mo cul temps ein vegnidas vitier tontas expressiuns tudestgas e franzosas, mo ellas ein vegnidas disfiguradas taluisa per adattar al kelt*.¹³

Gnanc las remarcas suandontas han schau vegnir el sin quei patratg:

«Divers Grischuns sursilvans, che han fatg survetsch pli liung en Frontscha ed els regiments, ils quals ein stai staziunai ella Bretagna bassa, han raquintau a mi, els hagien leu – discurrend romontsch – saviu comunicar fetg bein cun la populaziun. Era han els rapportau, els hagien constatau semeglionzas frapantas denter disas, usits e tradiziuns dils Bretons e las lur a casa.

Aunc bia pli paupers!

Il romontsch dall'Engiadina, ni plitost: dallas duas Engiadinass, ina cuntrada dalla Casa da Diu, ei aunc bia meins rehss. Sia basa para dad esser mo in talian tartignau, mischedaus cun brustgas tudestgas, franzosas, spagnolas e kelticas. E lu pér il romontsch dallas vals denteren, p.ex. dalla Dumlhasca, ei schuber nuot auter ch'ina mischeida senza fuorma da tschels dialects.

Cheu vein nus pia la pasteta! Lu astgein nus forse aunc anflar in tec consolaziun lien, sche Guiot sez anfla tuttina aunc in aspect positiv vi dil lungatg ch'ei discuorran ella tuor da Babilon:

¹³ Zun en connex cun «las brustgas franzosas» para ei curios, che Guiot ha intervegniu schuber nuot dalla derivonza communabla dil latin. Steva el tuttina en stretgs contacts cun ina elita scolada, aschia en emprema lingia cul Puntspresident Theodor de Castelberg e ses profilai collegas Gaudenz Planta e Jakob Ulrich Sprecher, e buca meins cun igl erudit Pieder de Mont che para d'haver compilau tuts scrivers a Guiot e sias autoritads a Paris, perquei ch'el dominava excellent il franzos. Segir er'ei era enconuschent ad el, che lez general che ha menau las truppas franzosas en Surselva, fuva general Demont da Vella.

Tuttina buc senza cultura e nez!

Gie, quei renconuscha schizun il citoyen Guiot in tec. E quei, sch'el sto conceder, ch'il lungatg da quels Romontschs pari tuttina d'ademplir ina funcziun nizzeivla, cun producir schizun litteratura «de niveau»:

Quel (v.d. igl idiom) dalla Surselva s'extenda sur il pli grond territori e gauda schizun il dretg, che las leschas ed ordinaziuns dalla regenza vegnan publicadas en quei idiom, sco en tudestg e talian.

Neve, quei fa surstar nus Romontschs dad oz, d'udir, che nos perdavons vevan capiu da «sligiar la penibla damonda da lungatg» en moda fetg semplia! Era sch'ei han fatg quei plitost ord motivs practics, eis ei succediu el senn da preservar ina certa unitad. Ed atgnamein tenor il meglier sistem democratic da majorz: ch'il lungatg il pli derasaus duei esser «igl ufficial»! Sebasava sia opiniun en quei fatg sin informaziuns mo da Sursilvans, sch'el agiunta:

*Nunditgond las differenzas denter ils treis dialects cape-sch'ins inlauter senza excepziun en tut las regiuns, nua ch'ins tschontscha romontsch.*¹⁴

En quei grau ei igl ambassadur franzos – vegnius pér 1798 el Grischun – buc staus orientaus endretg. Numnadamein dil conclus expressiv dalla Dieta dallas Ligias da 1794, nua ch'ils patriots cun J. B. Tscharner al tgamun, han reussiu cun lur pretensiun. «Pertuccond ils lungatgs officials dueien dacheudenvi esser renconuschi quatter per las Treis Ligias: tudestg, talian, sursilvan e ladin.»¹⁵

¹⁴ Detg cun ses plaid: «Malgré les différences qui existent entre ces trois sortes de langage, elles sont indistinctement entendues dans tous les cantons où on se sert de la langue romanse».

¹⁵ Cfr. GION DEPLAZES: *Funtaunas, Istorgia da la litteratura rumantscha*, tom 2, 116: «Ils Bundsschreibers deigien translatar ils Abschieds eigl Italian ed omaduas sorts dil Lungatg Ramonsch usitadas, far squitschar e termetter tier als Cummins, mintgin suenter siu Linguatg en expressiuns claras entilgenteivlas senza duvrar plaid iasters ...»

Igl ei propi buc igl intent da questa lavur d'entrar en detagls, sco quei conclus ei lu vegnius practicaus els decennis suondonts.¹⁶

E tuttina stuein nus far attent cheu al fatg, che tier la fundaziun dalla Ligia Romontscha 1919 ins ha anflau quella sligiazion per la pli salomonica da designar sper il tudestg e talian ils dus idioms principals sco «lungatgs ufficials». E quei ha cuzzau tochen «la èra dil rumantsch grischun», semussond schizun el num dall'unien: Lia Rumantscha/Ligia Romontscha. E per far la caussa aunc pli gesta, ha quella sabia politica dalla LR – enconuschend bein sias nuorsas ed ils botschs – era fixau, che d'in onn cun cefra pêra duei in dils dus idioms, dad onns cun cefra spêra l'auter valer official per las publicaziuns dalla Ligia.

Mo che da nos dis ins ha anflau, ch'ils ligioms denter quels Romontschs stuessien esser aunc pli stretgs cun scaffir *in* romontsch, ch'unescha propi tuts – il grischun –, gliez fuss tenor attest da lez Guiot gnanc necessari, sch'el ha constatau che «nunditgond las differenzas existentas ins capescha l'in l'auter en tut las regiuns». Savess quei propi insumma esser stau aschia tier nos perdavons da 1798, sche in che ha analisau 1955 la situaziun tier ils Romontschs scriva grad il cuntrari?¹⁷

Vess leuencunter Guiot taxau ils Romontschs schizun per «senza cultura», vess el da l'autra vart segir buc attestau il sequent:

Mintgin da quels dus roms principals dils Romontschs posseda in'atgna stamparia e mintgina da quellas ha ediu zacontas grammaticas, il Testament Veder e Niev, sco era plirs cudischs d'oraziun. La stampa sursilvana ha schizun dau ora ils emprems faszichels d'in vocabulari – a mi nunenconuschent. Mo

¹⁶ Cfr. en quei grau: ARTHUR BAUR: *Wo steht das Romanische heute?* p. 8: «Im Jahre 1794 erklärte sich die Republik Graubünden als viersprachig ... Praktisch liess man es bald wieder bleiben, da es zuviel kostete».

¹⁷ A. BAUR: *Wo steht das Rätoromanische heute?* 1955, 26: «Denter ils dus idioms principals, il sursilvan ed igl engiadines, ein las differenzas aschi grondas, che lur representants capeschon l'in l'auter mo suenter pulit exercerci.»

la pusseivladad restrenschilda per la vendita ha sfurzau ella da sistir la publicaziun.¹⁸

«L'almosna dalla vieua» da Guiot

Nunditgond sia ensesez dètg modesta raccolta da cudischs romontschs, ch'el vuleva offerir alla Biblioteca Naziunala da Frontscha, e da sias modestas enconuschientschas dalla gia pulit reha litteratura, tradescha el tuttina ina certa apprezzaziun per quella cultura jastra ad el, cura ch'el vegn sigl intent principal da siu scriver:

Jeu presupponel, ch'ils «citoyens» (v.d. ils franzos), als quals igl ei confidau la tgira dalla Biblioteca Naziunala, vegnien segir a tschaffar *l'ocasiun d'integrar alla biblioteca las ovas en quels dus lungatgs romontschs e scaffir ina pintga collecziun, era sch'ei vess gia dad esser avonmaun zacontas talas ovas.* Perquei supplicheschel jeu Vus (v.d. citoyen Ministre Talleyrand) d'orientar mei aschi gleiti sco pusseivel sur dils cudischs ch'ella (la BN) posseda gia. E vess ei d'haver leu tals, vess jeu bugen in correspondent index.

E ch'il lungatg da lez pievelet «che viva en ina certa tuor da Babilon» fuva nuot taluisa nunenconuschents leu a Paris, gliez udin nus beinspert. Secapescha, che quellas «enconuschientschas» serestrenschevan tgunsch spirontamein sin ils salvs dalla biblioteca. Ni tuttina buca mo? Sch'ins considerescha il factum, che tschients, sche buc mellis Romontschs vevan fatg survetsch els regiments svizzers en

¹⁸ Cfr. G. DEPLAZES: *Die Geschichte der sprachlichen Schulbücher im romanischen Rheingebiet*, 50: «In Bünden begann die Reihe der gedruckten Lehrmittel für den Deutschunterricht 1744 mit Bastian Sechia 'Der, die, das' ... Handelt es sich bisher mehr um Wörtersammlungen, so war die 1771 in Disentis gedruckte 'Nova grammatica romontscha e tudeschia' ein recht ausführliches systematisches Werk». Daneben lagen viele handschriftliche Grammatiken und Wörterbücher vor. So besass (das Kloster) Disentis vor 1799 mindestens drei verschiedene handschriftliche Grammatiken und zwei Wörterbücher». Tgisà sche Guiot manegia quellas ovas?)

Frontscha e ch'els fuvan nuota mo vegni en contact cun Bretons. Il mussament persunter, conta «cultura romontscha» fuva magazinada a Paris, gliez seresultescha ord la risposta da Talleyrand, respectiv dalla BN, dils 3 october 1798.¹⁹

Ella BN sesanflavan pia gia:

1. La Bibla, translatada d'Anosius, Tumein 1731, in-folio
2. Il Niev Testament, translataus da Gabriel, Cuera 1717:
Ilg Nief Testament da Niess Senger Jesu Christ, tras Luci Gabriel, Cuera 1717 in-folio
3. Il Niev Testament, translataus da Jean Grétus, Basilea 1640, in-8°
L'Nouf Testamaint da Noss Signer Jesu Christi, tras Johann L. Griti da Zuoz, Basilea 1640
Signatura dalla brev: Van Praet, Conservateur des livres imprimés

In curiosum: Sco gnanc ina caussa da tala pintga impurtonza politica astgava mitschar alla rigurusa controlla muossa la cunter-signatura.

Pour copie conforme:

Le Ministre des Relations Extérieures,

Signé: Ch(arles) Maur(ice) Talleyrand

Nies Florent Guiot vess buc stuiu esser in ver diplomat, sch'el vess buc tschaffau la buna occasiun per semetter in tec «ella glisch» tier il tutpussent dil directori e «far zaconts puncts» tier el:

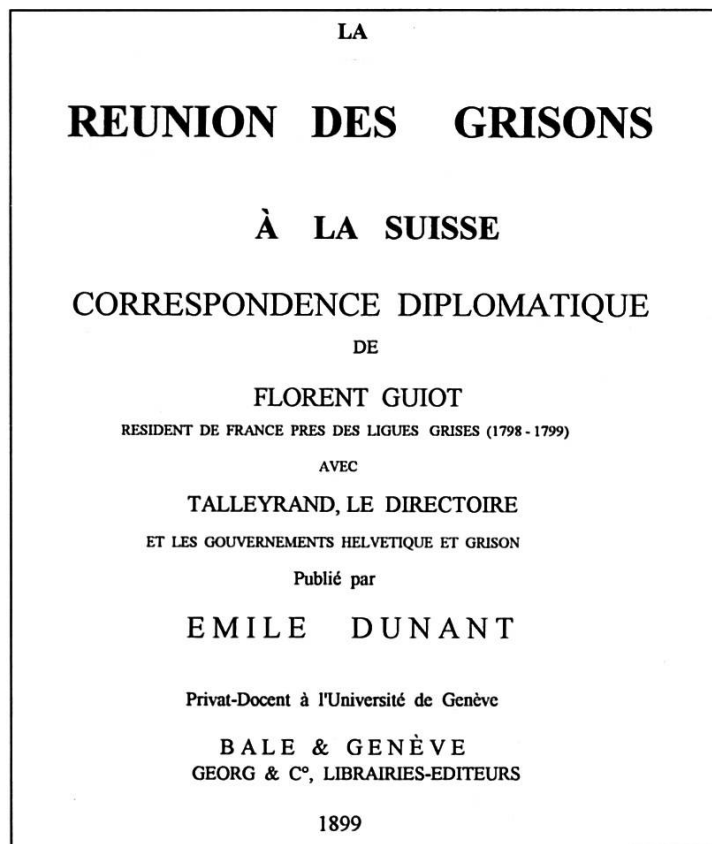
Quei (numnadamein ils cudischs romontschs empermess) duei esser «igl obulus (l'almosna) dalla vieua» («le denier de la veuve»), che jeu, il citoyen, vuless regalar *al center dalla scienza humana* (la BN) sco modest segn d'engraziament per ils deletgs («les jouissances»), che jeu hai astgau guder leu.

¹⁹ Per evitar certas malentelgientschas: ils numerus cudischs rubai or dalla biblioteca claustrala a Mustér, v.d. la preziosa collecziun da P. Placidus à Spescha, ein pér vegni engulai il mars 1799 e transferi a Paris sco part dalla preda d'uiara.

Reichenau près de Coire
le 23 Frutidor de l'année 6
de la République Française

Secapescha, che Talleyrand ha buc tralaschau d'exprimer sia renconuschientscha per quella gesta, quei ch'el ha fatg en sia risposta dils 12 Vedémiaire (ils 3 dil meins dalla vendemia, igl october). Sco finiziun seigi quei document citaus el lungatg original:

«Je vous transmets, Citoyen, la note *des livres imprimés en langue romance* qui se trouvent à la bibliothèque nationale. Vous verrez par cette note peu nombreuse quels sont les livres écrits et imprimés dans cette langue qui y manquent. Vous êtes invité à les compléter suivant l'offre que vous en avez faite. Les conservateurs de la bibliothèque se louent beaucoup des services que déjà votre frère a rendus à ce dépôt littéraire pendant son séjour a Rome. C'est par suite du même intérêt que vous prenez à cet établissement qu'ils vous devront aussi cette marque signalée de bienveillance.»

Il pli bi vischi sa ir en scalgias

Sco ils eveniments historics muossan, ha era il domini dils Franzos en Svizra ed il Grischun priu ina fin. Perquei po il tetel grad duvraus era vegnir applicaus en quei grau, era tenor il proverbii tudestg: «Glück und Glas, wie leicht bricht das».

Mo el astga tuttavia era sereferir alla veta digl ambassadur Florent Guiot. Secapescha, che lezza, vul dir, sia carriera, ei stada colligiada cun quella dalla gloriosa republica e ses menaders.

Nus vein gia udiu, che la nova invasiun dils Austriscs ha sfurzau igl ambassadur franzos da fugir per la segunda gada a Turitg. Gia dall'emprema staziun, da Lachen anora, ha el annunziu al directori helvetic siu retuorn definitiv a Paris;

«Las disgraziadas circumstanças han sfurzau mei da dar si mia lavur el Grischun. Mo il principal ei cuntonschiu: l'associaziun dalla regiun Grischun alla Republica Helvetica. El ei oz ina part integrala ed indivisibla da lezza.²⁰

Quatter dis pli tard termetta Guiot siu rapport a Talleyrand, uss da Turitg naven, – siu rapport sur dalla situaziun el Grischun.²¹

Presupponend, che Paris lubeschi ad el da turnar ella patria, sco el veva giavischau, – quei ch'ei era succediu – ein «ses adieux» alla regiun da sias intensivass activitads bein stai in tec precipitai, mo tuttina resalvond las duidas honors. Quei cumprova buca mo lez rapport d'in agent secret franzos a Rapinat, igl emmissari general dalla Frontscha a Berna. Lien descriva quel agent Guiot sco «le plus doux e le plus conciliant des hommes». Na, era a Paris veva siu success en favur dallas intenziuns politicas dalla Frontscha cul Grischun fatg la duida impressiun. Quei ei semussau el fatg ch'ins ha immediat nominau el sco minister incumbensau e plenipotent a Den Haag.²²

²⁰ Florent Guiot au Directoire helvétique, Lachen, 19 floréal (8 matg)

²¹ Nunditgond il success dils Austriacs exprima Guiot buna speronza per la caussa da ses compatriots: «N'importe – la réunion est consommée et j'espère bien que les bayonnettes républicaines sauront la maintenir ...»

²² Cfr. las instrucziuns da Talleyrand a Guiot dils 7 e 27 germinal (avrel), sco era dils 17 e 28 thermidor (uost) 1800.

Quel «il pli migeivel e conciliant da tuts carstgauns» astgass leuencunter esser exempel per il proverbii numnaus el tetel: «Il pli bi vischi sa ir en scalgias». Aunc duas gadas dueva sia veta prender ina viulta disgraziada. Igl emprem lu, cura che Napoleon ha detronisau il directori ed ei daventaus dictatur e Guiot, en consequenza da manipulaziuns finanzialas, ha piars tut sia facultad. Per puder survivor ha el schizun stuii arver a Paris in schamper salon da lectura. Cuort sissu eis el – en connex cun in attentat – vegnius inculpaus da conspiratur e bess en perschun; mo grazia a buns contacts cun umens d'influenza eis el vegnius liber, gie, ha 1806 schizun survegniu il modest post da secretari egl uffeci da taglia, s'avanzond perfin a substitut digl incumbensau imperial, quei ch'el ei restaus tochen 1814.

Tochen che lu ils eveniments politics han bulversau diltuttafatg la situaziun en Frontscha e scuau naven per adina igl imperi napoleonico. Era Guiot ha 1816 stuii ir egl exil, mo ei lu pli tard turnaus en Frontscha, schebein mo per murir. Quei ei daventau ils 18 d'avrel 1834 ad Avallon.²³

Il tetel dil «dretg» Niev Testament, translaziun da Luci Gabriel. Las annadas menziunadas el text e dadas da Paris ein tgunsch vegnidas scumpigliadas ed aunc legidas falliu.

²³ Las indicaziuns biograficas ein pridas or dalla introducziun dil cudisch da EMIL DUNANT: *La Réunion des Grisons à la Suisse*, VIII–XI.

